

Máme zato, že svou věc prohrají, jako ji jednou prohraje římskokatolická církev, a budou vinny zmatkem, povstalým v Německu. Krise je tu. Nelze jí nevidět. Třeba ji řešit, ne před ní utíkat. A nedá se řešit dnes výkladem Písma a vyznáním ze století 16. v duchu toho století. Než to je věc protestantismu v Německu, ne naše. Naší věcí je, abychom, když jsme věc pochopili, vytrvati při jejím řešení ideově, prakticky i mravně.

Alois Spisar.

ÚSILÍ Dra KARLA FARSKÉHO O JEDNOTNOU LITURGII V ČČS.

V červenci 1922 vydal br. K. Farský první vydání „Zpěvníku písní duchovních“, k němuž je připojen „stručný přídavek věro- učné nauky“ s názvem „Stručný výklad náboženské nauky“ (str. 193—216), v lednu 1923 v předmluvě k vydání 2. a 3. (Zpěvníku) praví mimo jiné: „Vydání 3. je vůči 2. skoro nezměněno. Ale obsahuje . . . návrh mešního obřadu s melodiemi.“

Ale teprve v červenci 1923 vyšlo „třetí vydání“ Zpěvníku „s přídavkem modliteb soukromých i obřadních a mešní liturgie“. Je to po prvé, kdy k zpěvníku byla připojena „Liturgie (mše) pro církev československou. Navrhuje dr. Karel Farský. Nápěvy upravil J. Pícha.“

Zdržení vysvětluje K. Farský v předposledním odstavci: „3. vydání zpěvníku zdrželo se proti očekávání tím, že návrh liturgie vyžádal si určitého odkladu. Zatím nastala nutnost vydati zpěvník opět s notami. A tak místo nezměněného vydání, ohlášeného ve vydání 2., vychází 3. vydání v úpravě vydání prvního, rozmnožené však o 22 písní, některé texty a modlitby a o návrh liturgie mešní.“

Je faktem, že liturgie (mše) vyšla r. 1923 nejen v 3. vydání „Zpěvníku“, ale i jako zvláštní otisk „v Praze 1923. Nákladem vlastním. Tiskem ‚Politiky‘ v Praze.“

Jak byla přijata, svědčí o tom i otevřený povzdech bratra Farského v níže uvedeném jeho článku „Liturgie“, který zůstal v rukopise, ale který dnes už možno uveřejniti.

Čtvrté vydání zpěvníku oznamuje Farský závěrečným odstavcem: „Co možno nejdříve bude uspořádáno opět vydání zkrácené bez not.“ Vyšlo v Praze ještě r. 1923 „s přídavkem modliteb soukromých i obřadních“ bez předmluvy, ale na str. 2. s obsahem, v němž opět je „stručný výklad náboženské nauky“.

Nás zajímá však přídavek v obsahu neuvedený, totiž: „Liturgie (mše) pro církev československou. Navrhuje dr. Karel Farský. Nápěvy upravil J. Pícha. V Praze 1924. Na skladě má ‚Český zápas‘, Praha-Král. Vinohrady, Šmilovského 8.“

Tato liturgie na rozdíl od liturgie ve 3. vydání (str. 267—298) je zvlášť stránkována (str. 1—32) a ač má obálku jinou (na zadní straně i opravu tiskových chyb), je doslovným otiskem liturgie, vydané r. 1923.

Tak dal (navrhl) K. Farský naší církvi jednotnou liturgii. Ještě k pátému vydání Zpěvníku (v Praze 1924. Nákladem vlastním. Tisk. knihtiskárny „Blahoslav“ v Praze, Krakovská 7) připojen jest návrh liturgie, odpolední pobožnost, obřad pohřební a některé modlitby.

Předmluva k 5. vydání psána je v Praze v červnu 1924. Dr. K. Farský v ní píše: „Připojen jest návrh mešní liturgie s pobožností odpolední . . .“

V předmluvě k vydání šestému „rozmnóženému“, psané „v Praze v listopadu 1925 K. Farským“, se o liturgii vůbec nemluví. Na titulním listě: „Zpěvník písní duchovních ČČS“ je dále oznámeno: „Přidány modlitby liturgické, obřadní i některé soukromé. Upravil Dr. Karel Farský. V Praze 1925. Nákladem vlastním.“ Stránkování liturgie (mše) je pokračováním stránkování zpěvníku. Je to str. 231—244. Br. Farský nemluví tu o návrhu, ale úpravě i liturgie.

Podobně „upravil“ dr. K. Farský „v Praze 1927 nákladem Družstva a tiskem ‚Politiky‘ v Praze“ i vydání sedmé Zpěvníku, k němuž „přidány modlitby liturgické, obřadní i některé soukromé. Vydání toto bylo „schváleno Ústřední radou ČČS v Praze vynesemím ze dne 2. května 1927, č. 1.119“.

Tím vlastně zápas Farského o jednotnou liturgii v ČČS byl ukončen. Zpěvníku i liturgii dostalo se tak schválení nejvyššího výkonného orgánu církevního.

Vydání osmé, které korigoval i na smrtelném loži, je rozšířené vydání sedmé o „Obřadní příručku ČČS“. Píše o tom v předmluvě: „K jedné části nákladu připojena jest i „Obřadní příručka ČČS“, po které byla stálá poptávka i z kruhů širšího obecnstva. Tato část nákladu označena jako vydání osmé.“

V obou posledních vydáních — píše dříve v předmluvě K. Farský: „Stručný výklad nauky nebyl pojat do zpěvníku, ježto vyšel samostatně pod názvem ‚ČČS‘ a lze jej všude obdržeti. Zato vytčeny hlavní rozlišovací články věrouční vlastní církvi čsl. na rozdíl od církví jiných.“

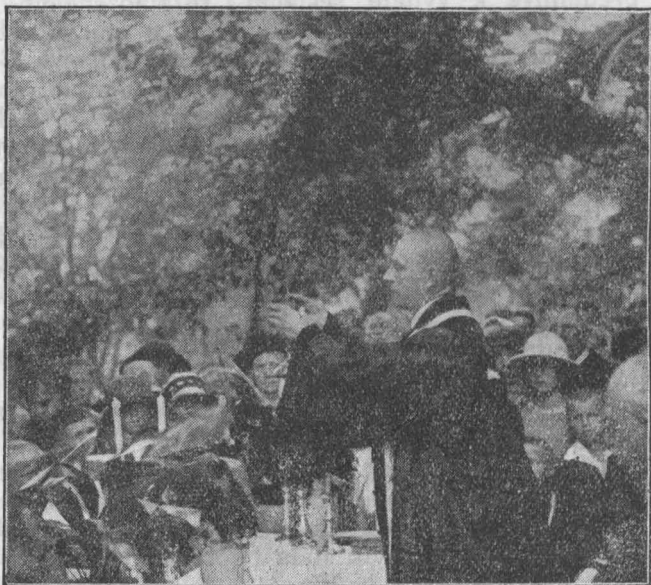
V nich („Odlíšné názory v ČČS o věcech víry“) hodnotí liturgii na str. 296 zvláště poslední větou: „Ale společenstvím stolů a těch živin vpřítomňujeme se ve společenství Kristovo, slávice památku jeho poslední večeře — mši svatou.“

Z uvedeného nástínu historického možno poznati, kdy po prvé — 1923 — br. K. Farský odhodlal se vydati „návrh“ liturgie (mše) pro církev československou (o návrhu liturgie píše ještě r. 1924), jak jí vydával a posléze „upravil“ r. 1925 i se schválením Ústřední rady 1927.

Není úkolem tohoto článku sledovati prvky, z nichž br. K. Farský tvořil první naši liturgii, co vzato ze mše římskokatolické, co z pravoslavné liturgie, co koncipováno pod vlivem evangelickým a co je speciálně naše, československé.

Nám se jedná o *zápas* jeho za jednotnou liturgii.

Br. Farský nejen literárně vytvořil liturgii, ale on ji sloužil osobně. Naplňoval ji svým duchem, svým přednesem a zpěvem, prostotou a klidem mluveného slova, přirozeností recitace a čistotou melodie. Farský byl stejně výborný recitátor jako zpěvák. Proto také uchvacoval své posluchače. Jeho vysoká postava a úměrné, nestrojené pohyby zvyšovaly ještě dojem sloužené liturgie.

Pokloňme se Pánu.

Obraz z bohoslužby dra K. Farského na Březových Horách u Příbramě 15. června 1924 před kostelíkem sv. Prokopa.

Jeho liturgie nebyla jedinou liturgií v počátcích ČČS. Někteří — na to stěžuje si v uvedeném pojednání o liturgii — byli by ustrnuli na pouhém překladu mešního řádu římskokatolického, vydaném v Českém misálu r. 1920 (začátek o vánocích r. 1919) péčí Klubu reformního duchovenstva, kterýžto překlad (ač na něm neuveden) je dílem br. Farského, jiní libovolně jsme si text upravili, neboť nebylo možno, abychom „okuřovali svátost, kříž, obět a oltář“ nebo abychom přinášeli dary a oběti za církev, již

... „říditi račíž (Bože) spolu se služebníkem svým papežem naším N.“, konečně někteří vytvářeli své návrhy. Na Plzeňsku na př. i u nás na Příbramsku užívalo se jednotlivých prvků z návrhu liturgie br. Al. Tuháčka.

Na Moravě vydán byl r. 1921 kancionál, „sestavený a vydáný péčí církve československé v Uher. Brodě“ (duchovním tam byl br. Oskar Malý) a „přehlednutý Ústředním výborem církve československé v Praze“, kde na str. 91—96 jsou uvedeny „Mešní odpovědi“ pod vlivem českého misálu s nevelikými obměnami, které se vyskytují zvláště ve vyznání (konfiteoru).

Radikálnější byl návrh „liturgie dle sv. Jana Zlatoústého“, který v studiích liturgických (sešit 1.) vydalo „Sdružení duchovních církve československé“ nákladem vlastním, tiskem Jindř. Slovák v Kroměříži r. 1922. Předmluva „Úvodem“ psána je v „Olomouci na Velký pátek r. 1922“ a podepsalo ji „Vydavatelstvo“. Za touto anonymitou — jak mužně postavil se za své dílo br. Farský! — skrývají se duchovní orientace pravoslavné, zvláště Matěj Pavlík, pozdější pravoslavný biskup Gorazd. Už první věta ukazuje touhu po nové liturgii: „Volajíce po opravě liturgie, musíme míti na zřeteli, že tuto nelze prováděti diletantsky.“ Dále mluví se o požadavcích, jak reformovati liturgii a potřebě „seznamovati se s liturgiemi jinými, vydávati v překladě jejich texty a předkládati nové návrhy odborníkům k posouzení, doplnění a opravě.“

Tato liturgie rozšířila se v některých náboženských obcích našich na Moravě, zvláště tak zv. pravoslavné orientace.

Téhož roku ve „Slezské Ostravě 1922“ nákladem zemské rady starších v knihtiskárně Union v Sl. Ostravě upravil Ferdinand Stibor (nynější biskup diecése moravsko-ostravské) „Zpěvník církve československé pro Slezsko a pohraniční Moravu“.

V něm na str. 18—26 pod názvem „Mše sv.“ jsou uvedeny jednotlivé modlitby „kněze“ a odpovědi „lidu“. Znamenají nový krok kupředu v rozvoji liturgie církve čsl. Nejsou tak odvisly od Českého misálu jako mešní odpovědi uherskobrodské a nepodlehly vlivu „návrhu liturgie“ dle sv. Jana Zlatoústého bratří, orientovaných pravoslavně.

Bratr Farský jezdil a chodil tehdy po naší republice, sloužil bohoslužby zprvu podle Českého misálu (v své úpravě), konal přednášky, organisoval nové kypící hnutí náboženské, poznával a studoval nové návrhy, slyšel četné požadavky a zároveň viděl, že nestačí jen vydati zpěvník a nauku náboženskou, ale že církve potřebuje svého vyjádření liturgického, které nemůže být ani překladem nebo libovolnou úpravou nebo podlehnutím jiné vzdálené liturgii.

Proto konečně rozhodl se vydati svůj návrh, v němž respektoval všecky dosavadní návrhy — ať vydané tiskem nebo v ruko-

pišech, — ovšem s rázem své vlastní individuality, pro kterou žádal konečný respekt. Uznal práci jiných, poznal touhy našeho lidu a postavil se za své dílo svou osobností. V bratroví Píchovi získal oddaného spolupracovníka. Putováním po obcích šířil znalost liturgie, duchovní povzbuzoval k jejímu sloužení — a lid, jak v Čechách, tak na Moravě i ve Slezsku osvojil si hravě tuto liturgii. R. 1925 byla poslovenčena br. Rudolfem Bieringerem.

To bylo už po „prvním řádném sněmu církve československé, konaném ve dnech 29. a 30. srpna 1924 v Praze-Smíchově“. Na sněmu tomto připadl bratru Farskému úkol hájiti samostatný vývoj církve československé a překonati tak zv. „križi pravoslavou“ a mimo to rozluštiti „těžkou a takřka životní otázku, jak má CČS opatřiti si duchovenstvo“.

Pisatel článku se ujal zápasu za úřední uznání liturgie br. Farského. Referát jeho (viz Zpráva o I. řádném sněmu církve československé: Frant. Kalous: Řád bohoslužebný, str. 126—152) ukončen byl prvním návrhem: 1. Společná bohoslužba — *liturgie, mše — budiž v CČS slavena dle posledního přepracovaného návrhu br. patriarchy Dr. K. Farského.*“

Proti tomuto návrhu nebylo žádných námitek a tak liturgie br. Farského stala se první oficiální liturgií církve československé.

Uznává to br. Farský káravými slovy v dolejším článku těm, kdo dosud jí se neřídí a zdůrazňuje její závaznost. Zápas o liturgii církve československé byl tímto skončen.

Jak se vyvíjely dále poměry, o tom zmiňuje se rukopisný článek br. Farského, který nalezl jsem v jeho pozůstalosti a zachránil pro věky budoucí.

Jsou to vlastně dvě části v našem článku uvedené pod římskou I. a II.

Druhá část je asi prvním návrhem rady duchovním. Proto se v ní některá upozornění opakují. Druhá část je náčrt, napsaný na jedné stránce třech proužků bílého papíru, z nichž jeden označen je nahoře v rohu arabskou číslicí 2, druhý 3, třetí je bez čísla, ale obsahově evidentně souvisí s druhým.

První část „Liturgie“ skládá se ze sedmi proužků, označených mimo první arabskými číslicemi 2—7. Všecky vlastnosti péče br. Farského o jednotu liturgie, i tvrdá slova, pokárání a probrání každého detailu jsou z tohoto článku zřejma.

Je nyní historickým dokladem zápasu K. Farského o jednotu liturgie a zároveň ukázkou, co z jeho přání bylo uskutečněno a po desíti letech trvá (je toho mnoho) i toho, co nestalo se zvykem (toho je málo).

Proto uveřejňujeme tyto články i jako vzpomínku jubilejní.

(Pokračování.)

Frant. Kalous.

ÚSILÍ Dra KARLA FARSKÉHO O JEDNOTNOU LITURGII V ČČS.

(Dokončení.)

II.

Liturgie.

1.

Omylem nebo spíše hrubým nedopatřením jest domněnka značně rozšířená mezi duchovenstvem ČČS, že bohoslužebný řád jest soukromou záležitostí toho kterého duchovního, a že každý duchovní může si konati bohoslužby, jak uzná za dobré.

I trvá na mnohých místech dosud stav, jaký byl omluvitelný v prvních začátcích církve, ale jaký dnes je už nesnesitelný, že duchovní slouží bohoslužby obřadem římským podle prvotního výpomocného českého překladu Misálu, jinde zase sice podle nové liturgie, ale s vložkami libovolně přejatými z římského obřadu, zejména s římskou prefací (chvalozpěvem), jinde opět podle liturgie smíšené, libovolně skládané podle různých návrhů, které se během doby vyskytly, ale k sobě nepatří, a jinde zase podle liturgie s libovolným a svévolným vypouštěním částí mnohdy právě podstatných.

V obecnstvu ujala se však převážně liturgie posledně navržená a přijatá prvním sněmem, takže není řídký případ, že duchovní slouží si bohoslužbu chybně jinak, ale obecnstvo odpovídá mu podle liturgie správně pojaté.

Takový stav je ovšem nedůstojný a nelze ho déle držeti.

Duchovní musí věnovati sloužení bohoslužby aspoň tolik péče, jako musil věnovati, než se naučil sloužiti mši římskou.

Zcela lichá je výmluva zejména v jedné diecési, a to i diecésní radou hájená, že bohoslužebný řád není v církvi dosud žádný stanoven, a že jest tedy každému duchovnímu volný.

To není pravda.

První sněm církevní ve svém zasedání v srpnu r. 1924 přijal mimo jiné i návrhy liturgického výboru podle referátu referenta br. prof. Kalouse (viz Zprávu sněmovní, str. 148 a násl.), ve kterém hned v první větě, se praví: „*Společná bohoslužba, liturgie, mše, budiž v ČČS slavena podle posledního, přepracovaného návrhu br. patriarchy dra Karla Farského.*“

Toto ustanovení, jakož i všechna další bylo sněmem závazně přijato, jak plyne ostatně zřejmě i z přijaté resoluce moravských bratří, odkázané naukovému výboru k dalšímu podrobnému

jednání a zevrubné úvaze; v té se praví: „*Bohoslužebný řád buď zaveden jednotný podle návrhu br. Farského pro celou církev s výhradou možnosti nepodstatných změn.*“ („*Zprávy*“, str. 69.)

V resoluci se ovšem praví dále: „*Buď podroben odborné úpravě po stránce dogmatické, formální a jazykové. Vzhledem k místním poměrům buď na přání náboženských obcí ponechána aspoň pro přechodnou dobu liturgie západní, vhodně upravená, nejen na Moravě, nýbrž i v jiných diecésích. Na svátky zvláště rázu slovanského buď ponechána možnost konati liturgii východní.*“ (Odst. 1.)

Avšak přechodnost doby zajisté že nemůže jíti do nekonečna, aby se jí mělo snad znemožňovati i jen seznámení obecnstva s jiným způsobem bohoslužby a církvi umělecký vývoj nových vlastních forem bohoslužebných, který bez začátku a potřebné průpravy i zkušenosti je nemožný.

I jest zajímavo, že právě na Moravě, jejíž delegáti výše uvedený požadavek resoluční na sněmu 1924 přednesli, převládla v krátké době nová forma liturgie českoslov., kdežto v Čechách se vývoj v některých místech opozdil tak, že 2 duchovní, kteří přešli v r. 1925 z východní diecése do diecése moravské, k všeobecnému podivu tamních příslušníků neznali nové liturgie a musili se jí narychlo učití, ježto tam byla zavedena.

Bezstarostnost některých duchovních šla tak daleko v té věci, že si ani během 2 let neopatřili ani příslušné příručky se všemi zpěvy v nákladu pouze 500 výtisků vydané a mezitím rozebrané částečně od obecnstva laického.

Nebude vůbec duchovenstvu sloužiti nikdy ke cti, že obecnstvo si namnoze osvojilo znalost liturgie a jejích zpěvů dřív a lépe nežli někteří duchovní. Jsem si dobře vědom tvrdosti tohoto výroku, ale skutečnost mluví pro soud ještě přísnější.

Mezi duchovními naší církve vůbec ještě vládne mylný předpoklad, přinesený z církve římské, že bývalý kněz římský všecko potřebné zná, a církve že se má učit od něho. Tak zůstali někteří bratři duchovní zcela zpět, nemožně a někdy nedostíže daleko za obecnstvem církevním. Toto týká se právě především způsobu slavení bohoslužeb.

Československý kněz musí si jednou pro vždy uvědomiti, že už pouhé zčeštění římské mše předpokládá jiný obřad, když text stal se lidu srozumitelným. Tak nelze přece lidem říkati: „*Pán s vámi*“ a být k nim obrácen zády. To se nečiní ani v latinském obřadu. Ale stejně nelze lidu přednáseti epištolu, čísti evandélium a pod. a býti od něho obličejem odvrácen.

Proto, a že nová liturgie předpokládá vůbec ustavičnou vzájemnost mezi knězem a obecnstvem namnoze si vespolek odpo-

vidajícím, bylo nutno obrátiti stůl oltářní*) či lépe postavit kněze místo před oltář zády k obecenstvu za oltář k obecenstvu tváří. Má to i tu dobrou výhodu, že kněz, jsa obecenstvu viditelný, je povinen se také modlití a vůbec tvářiti se příkladně netoliko když přednáší texty bohoslužebné a svoji promluvu, nýbrž i v meziaktí mezi sborovým zpěvem.

Výzdoba oltářního stolu dána jest již významem jeho a umístěním.

Nemá nikdy scházeti buď na stěně v pozadí oltáře za knězem nebo na samém oltářním stole zpodobnění Kristovo, jehož oběť si liturgií zpřítomňujeme. Na stěnu hodí se větší obraz nebo kříž, na oltář do popředí tváří k obecenstvu malý stojatý křížek.

Rozumí se samo sebou, že oltářní stůl má býti čistě a možno-li i ozdobně přikrytý, pravidelně ubrusem bílým na straně k obecenstvu převislým, aby zakrýval spodek oltářního stolu i nohy duchovního. Jiných ubrusů nebo prostěradel pod kalich není ovšem už potřebí.

Jakákoliv nečistota, špína, sešlost oltářního prostěradla nebo i samého oltářního stolu jest naprosto nepřijatelná. Oltářní stůl sám i místo okolo něho i jeho prostředí musí svítiti aspoň takovou čistotou jako stůl v domácím saloně bytovém.

Velmi vhodná jest výzdoba květinová na oltářním stole i v pozadí. Umělé papírové květiny se doporučují, a jsou přípustny než tam, kde se lid zabývá jejich výrobou a donese výrobky vskutku hodnotné. V nedostatku květin upotřebiti lze obyčejné zeleně, a to v zimě chojce nebo jiného lesního jehličnatého větvoví, v létě zejména lesní kapradě ve váze. Lesní zeleň lze dobře prohoditi umělými růžemi.

V nedostatku jiné výzdoby oltářního pozadí lze použiti národní vlajky, na kterou dobře zavěsiti kříž.

Svíce mají účel více méně symbolický jako náznaky duchovní osvěty. Nemají tvořiti se svícny nejnápadnější předmět oltářní soupravy tak, aby všecko — i kněze — zakrývaly. Zejména svícny nebudtež nápadné ani nepřiměřeně vysoké.

Kněz slaví bohoslužbu pravidelně *sám*, bez asistence a bez obsluhy, bez kostelníka a bez ministrantů. Všecko potřebné má připraveno býti před zahájením bohoslužby na oltáři.

Kalich může býti na oltáři připraven předem nebo si jej kněz k oltáři přinese, a to prázdný. Víno s vodou, v konvičkách na oltáři po pravé ruce připravené, nalévá si kněz do kalicha až k „obětování“. Hostii donese si v kalichu. K přikrytí kalicha není v zimní době v uzavřené místnosti bohoslužebné zapotřebí ničeho.

*) Jsou dosud místa v ČCS, kde rozeznává se „oltář“ a pouhý stůl oltářní. Je povinností kněze, vyložiti věřícím, že oltář je stůl, i jak Kristus sloužil svou „mši“ s apoštoly mezi poslední večeří za obyčejným stolem v občanském šatě svátečním.

V létě, kdy létá hmyz, přikrývá se kalich jednoduchou přikrývkou, t. zv. pallou (čtvereček vyztuženého plátna).

K vysluhování večeře Páně věřícím doporučuje se hluboká zvláštní paténa s ouškem k zachycení levou rukou při kalichu.

Kalich a paténa jsou pouze nádoby. Proto nemají s nimi býti konány úkony zdánlivě magické, jako by byly něco posvátného a mystický účinného.

Výjimečně lze kalichem žehnat. Ale lidu musí býti smysl tohoto úkonu vyložen.

Úbor kněze sloužícího je pravidelně černý talár s bílou štolou.

Římský talár francouzského střihu (k tělu) je nepřipustný, neboť svým střihem prozrazuje neúplnost, jsa toliko rouchem spodním.

Sloužití beze štoly je svévole, protivící se zřejmému ustanovení sněmu z r. 1924. (Srv. resoluci str. 133, návrh str. 149, řád svěcení str. 190). Lichým důvodem odmítání štoly je falešné puritánství, jehož výrazem ČČS není a nebude. Spíš naopak bohoslužebné roucho v ČČS dojde časem uměleckého vývoje směrem k světlosti a radostnosti, a jen umělecká netvořivost doby jest příčinou, že církev musí spokojovati se se základním nejjednodušším útvarem roucha, podobně jako ve svém stavitelství, pěvectví atd.

2.

Bohoslužba budiž konána podle liturgie mnou upravené. Směrodatné je poslední vydání z jara 1924, podle kterého dlužno i otisk v Příručce na dvou místech opravit (v modlitbě k obětování a před „Otče náš“).

Odpolední bohoslužby radno spíše sloužití bez liturgie podle návrhu „Odpolední a večerní pobožnost“. Kde však se bohoslužba koná zřídka kdy, budiž sloužena liturgie.

Liturgie budiž sloužena tváří k obecnstvu za oltářem, upraveným tak, aby bylo viděti i kalich na oltáři i tvář duchovního.

Oltář budiž podle možnosti ozdoben květinami, a to i v zimě, kdy květiny možno nahraditi kyticemi chvojovými.

Svíce stačí dvě.

Bohoslužbu koná duchovní sám, bez ministrantů a bez kostelníka. Není přípustno, aby kostelník nebo ministranti stáli vedle duchovního nebo za duchovním tváří k obecnstvu. Potřebné věci, zejména konvičky s vínem a vodou, buďtež na oltáři připraveny předem; duchovní přislouží si jimi sám.

Zvonku oltářního nebudiž užíváno, ježto svádí ke zmechanisování účasti bohoslužebné.

Obecenstvu budiž vyloženo, kdy si má jak mezi bohoslužbou počínati: Nežli si navykne, budiž dán k tomu pokaždé nenápadný pokyn rukou nejbližše sedícím, tedy obyčejně dětem.

Při liturgii obecenstvo sedí nebo stojí. Stojí se k těmto částem:

- a) k evandéliu (vstává se k příslušným slovům liturgickým),
- b) ke zpřítomnění (až přes Osvědčení);
- c) k „Otče náš“ (až přes Přijímání za slova „Pane, nejsme hodni“);
- d) k Požehnání.

Křížem znamená se duchovní i obecenstvo:

- a) k počátku liturgie;
- b) k evandéliu;
- c) k slovům: „Požehnaný, jenž přichází tu k nám“ po chvalo-
zpěvu;
- d) k „Pokoj Páně“, kdy kněz žehná přítomným úlomkem ho-
stie nad pozdvíženým kalichem;
- e) k Požehnání.

K modlitbě „Hospodine, odpust nám“ po Doznání, a k „Pane, nejsme hodni“ (tříkrát) *bije se* duchovní s přítomnými *v prsa*, maje hlavu poskloněnu.

Úklona obřadní koná se všeobecně pouze po Zpřítomnění k výzvě „Pokloňme se Pánu“, k čemuž kněz pozdvihuje kalich a hostii.

Nepřípustno jest *opíratí se* při sloužení bohoslužby ležmo *na oltář* rukama na způsob starých kazatelů. Ruce duchovního mají býti buď volně sepjaty nebo zaměstnány (aspoň jedna) příručkou nebo biblí (případně kalichem).

Ke kalichu není pravidelně potřebí ničeho jiného nežli patény na hostii (ačkoliv ani paténa není nutná, nevysluhuje-li se večeře Páně obecenstvu) a šátečku k vysušení kalicha po liturgii.

Hostie budiž užíváno veliké, ne malé, obecné.

Do vína k obětování nebudiž opomíjeno přimísiti *vody!*

Po přijetí z kalicha *vyplachuje* kněz kalich *pouze vodou*, nikoli vínem!

Liturgie budiž sloužena pokud možno nezkráceně. Odbývání její ve 30 minutách nebo pod. jest naprosto nepřípustno. K evandéliu budiž pokaždé a bezvýjimečně připojen aspoň stručný výklad.

Není správně vynechávati vždycky a pokaždé „Blahoslavenství“, která obsahují nejpodstatnější zásady křesťanské.

Z pozůstalosti br. patr. dra K. Farského — uveř. *F. Kalous*.